

De dood van Hitler

DE DOOD VAN HITLER

Het ware verhaal

Jean-Christophe Brisard & Lana Parshina

Polis **NWADAM**

Deel 1 **7 HET ONDERZOEK [1]**

- 9 Moskou, 6 april 2016
- 19 Berlijn, mei 1945
- 31 Moskou, oktober 2016
- 47 Parijs, oktober–november 2016

Deel 2 **57 DE LAATSTE DAGEN VAN HITLER**

- 61 19 april 1945
- 67 20 april 1945
- 73 21 april 1945
- 75 22 april 1945
- 78 23 april 1945
- 81 24 april 1945
- 85 25 april 1945
- 87 26 april 1945
- 93 27 april 1945
- 96 28 april 1945
- 99 29 april 1945
- 114 30 april 1945
- 118 1 mei 1945
- 122 2 mei 1945

Deel 3	HET ONDERZOEK [2]
123	
125	Moskou, december 2016
136	Loebjanka, Moskou, december 2016
154	Berlijn, 2 mei 1945
169	Moskou, maart 2017
191	Moskou, mei 1945
205	Russisch Militair Staatsarchief, Moskou, maart 2017
Deel 4	CONCLUSIES?
225	
227	Moskou, maart 2017
254	Berlijn, 30 mei 1946
272	Zomer 2017
291	Parijs, september 2017
315	De archieven
316	Dankbetuiging
317	Noten

Deel 1

HET ONDERZOEK ^[1]

Moskou, 6 april 2016

Lana is ontgaan.

Haar contactpersonen bij de Russische overheid hebben niet verhuld hoe klein onze kans is om te slagen. Onze afspraak om elf uur 's ochtends is bevestigd, maar in Rusland zegt dat niets. Een bijtende noordenwind prikt in ons gezicht als we de wijk van het 'Staatsarchief van de Russische Federatie' naderen. In Rusland heet dat het GARF (Gosoedarstvenny Archiv Rossiskoj Federatsii). Een staatsinstelling in het centrum van Moskou. Het bevat een van de grootste collecties archieven van het land, met bijna zeven miljoen documenten uit de negentiende eeuw tot nu. Hoofdzakelijk papieren documenten, maar ook wat foto's en geheime dossiers. En voor een van die geheime dossiers trotseren wij nu het ruige Moskouse klimaat en de niet minder ruige Russische bureaucratie.

Lana Parshina is geen volslagen onbekende in Rusland. Deze jonge Russisch-Amerikaanse is journaliste en documentairemaakster en wordt regelmatig in de tv-studio's uitgenodigd om te vertellen over wat nog steeds haar mooiste wapenfeit is: het laatste interview met Lana Peters. Lana Peters was een oude, berooide vrouw, die ergens ver weg in de Verenigde Staten door iedereen vergeten in een tehuis voor behoeftigen woonde. Ze hield zich schuil en wilde niet met journalisten praten. En nog minder herinneringen ophalen aan haar vader, ene Iosif Vissarionovitsj Dzoegasjvili, oftewel Stalin. Lana Peters heette eigenlijk Svetlana Stalin en was de lievelingsdochter van de dictator. Midden in de Koude Oorlog, in de jaren 1960, was ze gevlucht en had ze bij de Amerikaanse vijand politiek asiel gevraagd. Vanaf dat moment werd ze het symbool voor de Russen die tot alles bereid waren om een dictatoriaal systeem te ontvluchten. Lana Parshina had de mensenschuwe nakomeling zo ver weten te krijgen dat ze haar een serie interviews voor de camera gaf. Dat was in 2008. Een succes dat in heel Rusland was opgemerkt. Sinds een paar jaar komt Stalin namelijk weer in de mode in Moskou.

Lana Parshina kent het ingewikkelde raderwerk van de bureaucratische Russische overheidsmachine maar al te goed. Ze maakt zich sterk dat het haar zal lukken de geheime, gevoelige en complexe dossiers in te zien. Maar op die ochtend in april 2016 voel ik dat ze zich zorgen maakt.

We hebben een afspraak met de directrice van het GARF, Larisa Aleksandrovna Rogovaja. Alleen zij kan ons toestemming geven het H-dossier in te zien. 'H' van Hitler.

Zodra we de grote hal van het GARF in komen, wordt de toon gezet. Een soldaat met een snor die erg jaren zeventig is, een beetje à la Freddie Mercury, vraagt om onze paspoorten. 'Controle!' zegt hij grimmig, alsof we indringers zijn. Met haar Russische identiteitsbewijs vormt Lana geen probleem. Mijn Franse paspoort compliceert de situatie. De militair lijkt niet vertrouwd met het Latijnse alfabet en slaagt er niet in mijn naam te lezen. Brisard wordt БРИЗАР in cyrillische letters. Precies zó sta ik op zijn lijst met mensen die vandaag naar binnen mogen. Na een lange controle en de reddende assistentie van Lana mogen we eindelijk door.

De directiekamer van het archief? Onze vraag irriteert de oppasser. Hij is al met een andere bezoeker bezig, op dezelfde aimabele manier. 'Helemaal achteraan, na het derde gebouw rechts.' De jonge vrouw die ons heeft geantwoord, heeft ons bedankje niet afgewacht en ons de rug toegekeerd om de slecht verlichte trap op te lopen. Het GARF lijkt op een Russische arbeiderswijk. Het is verspreid over verschillende gebouwen met sombere gevels in de zuiverste Sovjet-stijl, een mengeling van constructivisme en rationalisme. We lopen van het ene gebouw naar het andere en proberen grote plakken drabbig sneeuw te ontwijken. 'Directie', staat er in stevige letters op een bord boven een dubbele deur verderop. Een donkere personenauto verspert de ingang. We hebben nog een meter of twintig te gaan als een vrouw met een imposant postuur haastig het gebouw uit komt en in de auto verdwijnt. 'Dat is de directrice...' mompelt Lana met een zweempje wanhoop als ze de auto ziet weggrijden.

Het is vijf voor elf, onze afspraak van elf uur is er net vlak voor onze neus vandoor gegaan.

Welkom in Rusland.

De twee directiesecretaresses van het GARF hebben de rollen verdeeld, er is een aardige en een ronduit onvriendelijke. 'Waar komen jullie voor?' Als je niets van een taal verstaat, zoals bij mij het geval is met Russisch, voel je makkelijker de barse ondertoon. De jongste van de twee — om het onbeleefd te zeggen, de minst oude — is dus niet onze vriendin. Lana stelt ons voor, wij zijn de twee journalisten, zij de Russische en ik de Franse. We zijn hier omdat we een afspraak hebben om de directrice, mevrouw de directrice, te spreken en om iets nogal bijzonders in te zien... 'Dat kan niet!' onderbreekt de vijandige secretaresse haar meteen. 'Ze is weg. Ze is er niet.' Lana legt uit dat we dat al weten, de donkere auto buiten, de directrice die vergeet dat we komen en voor onze neus in rook opgaat. Ze vertelt het allemaal zonder haar enthousiasme te laten varen. Wachten, is dat een optie? 'Als u dat leuk vindt', besluit de secretaresse en ze verlaat het vertrek, met een stapel dossiers onder haar arm om aan te geven hoe belangrijk de tijd is die wij van haar hebben durven innemen. Boven haar bureau hangt een Zwitserse koekeksklok. Die staat op tien over elf. De andere secretaresse heeft zonder iets te zeggen naar haar collega geluisterd. Haar schuldbewuste blik is ons niet ontgaan. Lana loopt naar haar toe.

Een afspraak in het Kremlin, in de ambtswoning van de president. Niet gepland in de agenda van de directrice. Als Poetin of — wat waarschijnlijker is — zijn kabinet belt, moet je meteen komen. De secretaresse, de aardige, legt het met gedempte stem uit, in korte zinnen. Haar stem klinkt heel vriendelijk, bemoedigend ondanks de nogal negatieve strekking van de informatie die ze ons geeft. Hoe laat ze terugkomt? Wie zal het zeggen?! Zij niet, in elk geval. Heeft die oproep op het laatste nippertje met ons te maken? 'Nee. Waarom zou die met jullie te maken hebben?'

Het is vijf uur geweest. Ons geduld is uiteindelijk beloond. Voor onze ogen is zojuist een doos van dik karton opengemaakt. Daarin ligt hij, heel klein, netjes bewaard in een bakje.

'Dat is hem dus? Is hij het echt?'

'Da!'

‘Ja, ze zegt ja.’

‘Dank je, Lana. En is dat alles wat er nog is?’

‘Da!’

‘Dat hoeft je niet te vertalen, Lana.’

Bij nadere beschouwing lijkt het bakje erg op een diskettebox. Sterker nog, het is er een. Hitlers schedel wordt bewaard in een diskettebox! Laten we precies zijn, het gaat om een stuk schedel waarvan de Russische autoriteiten zeggen dat het van Hitler is. De trofee van Stalin! Een van de best bewaarde geheimen van de Sovjet-Unie en daarna van postcommunistisch Rusland. En voor ons het resultaat van een jaar wachten en onderzoek doen.

Je moet je de situatie voorstellen om het vreemde gevoel dat ons bevangt te begrijpen. Een vrij grote, rechthoekige ruimte waar ongeveer tien mensen in kunnen. Een tafel, ook rechthoekig, van donker gelakt hout. Aan de muur een serie tekeningen achter glas, met rode lijsten. ‘Originele affiches’, hebben ze ons verduidelijkt. Ze dateren uit de tijd van de Revolutie. De grote Revolutie, de Russische, die van Lenin in oktober of november 1917, afhankelijk van de kalender die je volgt, de juliaanse of de gregoriaanse. Er staan trotse, pezige arbeiders op. Met hun sterke armen steken ze een rode banier omhoog naar de wereld. Een kapitalist, een onderdrukker van het volk, kruist hun weg. Waaraan kun je zien dat hij een kapitalist is? Hij heeft een deftig pak aan, een hoge hoed op en een dikke, uitpuilende buik. Hij straalt zelfgenoegzaamheid uit, die van de machtigen tegenover de zwakkeren. Op het laatste affiche is de man met de hoed zijn arrogantie kwijt. Hij ligt op zijn rug op de grond, zijn hoofd ingeslagen met een enorme hamer, die van de arbeider.

Het symbool, altijd het symbool. Hoe machtig je ook bent, je zult vermorzeld eindigen, je hoofd verbrijzeld door het verzet van het Russische volk. Had Hitler die tekeningen gezien? Vast niet.

Jammer voor hem, want de Russen hebben hem uiteindelijk ook te pakken gekregen. Zijn schedel, om precies te zijn.

Maar laten we verdergaan met de beschrijving van de situatie.

Die kleine ruimte, dat vergaderzaaltje met sporen van de Revolutie, bevindt zich op de begane grond van het GARF, vlak naast

het vertrek van de secretaresses waar we geduldig hebben gewacht tot de directrice, Larisa Aleksandrovna Rogovaja, terugkwam. De fors gebouwde vrouw van ruim in de vijftig imponeert haar gesprekspartners niet alleen met haar indrukwekkende fysieke voorkomen. Haar rust en natuurlijke charisma onderscheiden haar van de gemiddelde Moskouse ambtenaar. Bij haar terugkeer uit het Kremlin liep ze door het secretariaat en ging ze haar kantoor binnen zonder ons te zien. Lana en ik hadden plaatsgenomen in de enige twee leunstoelen in de ruimte. Daartussenin stond een enorme, ficusachtige groene plant, die onze bescheiden bewegingsruimte danig inperkte. Ook al was ze diep in gedachten en ook al liep ze in stormpas, het was onmogelijk dat ze niet zag dat er twee mensen rond de reuzen-ficus zaten. Het was toen vier uur. Wij waren met een sprong over-eind gekomen, de hoop kwam terug.

De telefoon ging. 'In het zaaltje hiernaast? Het vergaderzaaltje? Over een halfuur...' De aardige secretaresse herhaalde de opdrachten die ze door de telefoon kreeg. Lana boog naar me toe en glimlachte. Het was voor ons.

De directrice is zwijgend aan het hoofd van de grote, rechthoekige tafel gaan zitten. Achter haar twee ambtenaren, alsof ze in de houding staan. Rechts van haar een vrouw die oud genoeg is om allang aanspraak te maken op een verdiend pensioen. Links van haar een man die eruitziet als een spook dat rechtstreeks uit een roman van Bram Stoker komt. De vrouw heet Dina Nikolajevna Nochotovitsj, ze is verantwoordelijk voor de speciale fondsen. De man heet Nikolaj Igorevitsj Vladimirtsev (hij laat zich Nikolaj noemen), hij is het hoofd van de afdeling conservering documenten van het GARF.

Nikolaj heeft behoedzaam een grote kartonnen doos voor de directrice neergezet. Dina heeft hem geholpen het deksel eraf te halen. Daarna zijn ze achteruit gestapt, met hun handen op hun rug, en hebben hun blik op ons gericht. Een houding bij wijze van waarschuwing voor de twee wachten die klaarstaan om in te grijpen. Larisa, die nog steeds zit, houdt haar handen tegen de zijkanen van de kartonnen doos, alsof ze die wil beschermen, en heeft ons uitgenodigd erin te kijken.

Dit moment dachten we niet meer te zullen meemaken. Vanochtend leek dit stuk schedel nog onbereikbaar. Na maanden en maanden van eindeloze onderhandelingen, herhaalde verzoeken per mail, post, telefoon, fax (ja, nog steeds vaak gebruikt in Rusland) of mondeling met onwillige ambtenaren, hebben we eindelijk deze menselijke rest voor ons. Een restant van het schedeldak, zo op het oog ruim een kwart, van het gedeelte linksachter (twee wandbeenderen en een stuk achterhoofdsbeen, om precies te zijn). Het voorwerp waar historici en journalisten uit de hele wereld zo op azen. Is het de schedel van Hitler, zoals de Russische autoriteiten beweren? Of die van een vrouw van een jaar of veertig, zoals een Amerikaanse wetenschapper onlangs heeft verklaard? Die vraag hier in het GARF stellen komt neer op een politiek statement, op het in twijfel trekken van de officiële mededeling van het Kremlin. Een ondenkbare optie voor de directrice van het archief. Absoluut ondenkbaar.

Larisa Rogovaja leidt het GARF nog maar een paar dagen. Ze vervangt de vorige directeur, Sergej Mironenko. Een behoorlijk politieke en gevoelige functie in dit Rusland van het Poetintijdperk. In onze aanwezigheid weegt Larisa Rogovaja elk woord dat ze gebruikt. Alleen zij antwoordt op onze vragen, de twee ambtenaren mogen niets zeggen. Steeds beknopt, twee, soms drie woorden, en haar gezicht voortdurend in de plooi. De hoge ambtenaar lijkt er al spijt van te hebben dat ze ons verzoek heeft ingewilligd. Maar eigenlijk heeft zij helemaal niets ingewilligd. De opdracht om ons dit stuk schedel te laten bekijken komt van hogerhand. Hoe hoog? Moeilijk in te schatten. Van het Kremlin? Ongetwijfeld, maar van wie in het Kremlin? Lana is ervan overtuigd dat alles van het presidentiële kantoor komt. Net als in de tijd van de Sovjet-Unie is het Staatsarchief weer min of meer een geheime plek geworden. Op 4 april 2016 heeft Vladimir Poetin een decreet getekend waarin is vastgelegd dat het beheer van het archief, publicatie eruit, toegang ertoe en openbaarmaking ervan rechtstreeks onder het gezag van de president van de Russische Federatie vallen, dat wil zeggen van Poetin zelf. Einde van de periode van ontsluiting van historische documenten, ingezet onder Boris Jeltsin. Exit de charismatische directeur van het GARF, Sergej Mironenko, vriend van zo veel buitenlandse his-

torici en voorstander van een vrijwel onbelemmerde toegang tot de honderdduizenden historische stukken in zijn instituut. 'Minder verklaringen, meer documenten. De documenten moeten voor zich spreken', mocht hij graag en steeds opnieuw zeggen tegen de collega's die zich verbaasden over deze politiek van openheid. Dat is voorbij! Mironenko is op een zijspoor gezet. Zijn vierentwintig jaren goede, trouwe dienst in de directie van het GARF hebben daar niets aan veranderd. Met één penningstreek heeft het Kremlin hem gedegradeerd. Niet ontslagen, niet met pensioen gestuurd (op zijn vijfenzestigste zou hij daar aanspraak op kunnen maken), niet naar een andere dienst overgeplaatst, maar gedegradeerd. En behalve uit de gunst geraakt is hij ook vernederd, want natuurlijk is de nieuwe directrice niemand anders dan zijn voormalige ondergeschikte, onze beste Larisa Rogovaja. Stalin zou het niet anders hebben aangepakt.

Poetins decreet dateert van 4 april 2016. En wij bevinden ons voor het bakje met het stuk schedel op 6 april 2016. De gedachte dat Larisa Rogovaja er heel wat voor over zou hebben om ons te zien verdwijnen, is niet alleen maar achterdocht. Uit haar hele lichaamstaal spreekt haar afkeer van ons, haar angst om te eindigen als Mironenko. Dus wanneer wij vragen om de diskettebox uit de kartonnen doos te halen, neemt de spanning in het zaaltje onmiddellijk een beetje toe. Larisa wendt zich tot haar twee wachten. Er ontspint zich een kort, fluisterend gesprek. Nikolaj schudt zijn hoofd om zijn afkeuring te laten blijken. Dina pakt een vel papier uit de kartonnen doos, zet haar brilletje, dat haar een sluwe uitstraling geeft, weer recht en gaat naar Lana toe.

Op hetzelfde moment gebaart de directrice naar Nikolaj dat ze niet van mening is veranderd. Hij twijfelt nog, aarzelt een ogenblik. Dan steekt hij met tegenzin zijn magere armen in de doos en haalt de diskettebox er voorzichtig uit.

'Jullie moeten de presentielijst tekenen. De datum, het tijdstip en jullie identiteit, graag.' Dina wijst aan waar we het formulier moeten invullen. Lana doet het zorgvuldig. Ik laat het haar doen en begin de schedel te bestuderen. Nikolaj grijpt in, gaat voor me staan en wijst me met een geïrriteerd 'tsss' op mijn vergissing. 'U moet eerst de presentielijst invullen', benadrukt de directrice. Lana veront-

schuldigt zich voor mijn onhandigheid. Die van een Fransman, een buitenlander. Hij begrijpt het niet, probeert ze hun glimlachend uit te leggen, beschaamd zoals je dat voor een druk kind zou zijn. Vanwaar zo veel voorzorgsmaatregelen, vanwaar die spanning? Mironenko loopt langs de openstaande deur van de kleine ruimte. Ik herken hem omdat ik hem bij mijn onderzoek naar het Hitlerdossier meermaals in reportages heb gezien. Hij is alleen in de gang. Log en voorovergebogen sleept hij zijn grote lichaam voort, zonder ook maar één blik op ons te werpen. Uiteraard weet hij wat we aan het doen zijn. Vroeger was hij degene die de journalisten ontving. De schedel kent hij heel goed. Het is halfzes, hij heeft zijn dikke jas al gepakt, zijn pet bedekt zijn grijze haar, zijn dag is voorbij. Die van Larisa niet. 'Alles moet volgens de regels gebeuren. De tijden veranderen, we moeten voorzichtig zijn', verklaart de directrice als Mironenko het gebouw verlaat. 'We hebben groen licht gekregen van de centrale overheid om u de schedel te laten zien, maar we moeten wel verantwoording afleggen.' We moeten zeggen dat we het begrijpen, dat het normaal is, natuurlijk, geen probleem, Larisa wil niets anders van ons horen. Die schedel, of wat ervan over is, wordt opnieuw een bron van onenigheid, van een polemiekt tussen Rusland en een groot deel van de rest van de wereld. Is hij van Hitler? Liegt Rusland? Larisa is verdacht op de belangrijkste vraag, die over de echtheid van het stuk bot. Haar antwoord bestaat uit twee woorden: 'Zeker weten!' Dina en Nikolaj, haar assistenten, weten het ook zeker. Wij niet. 'Hoe kunt u daar zo zeker van zijn?' Larisa lepelst volmaakt kant-en-klare zinnen op, van tevoren bedacht, automatisch herhaald. Jaren van onderzoek, analyses en verificaties, uitgevoerd door de KGB en Sovjetwetenschappers, de beste die er zijn... Die schedel is hem echt, het is Hitler. 'In elk geval is hij het officieel gezien.' Voor het eerst past de directrice haar woorden aan. Er komt een klein barstje in de zekerheid. 'Officieel gezien', dat betekent nogal wat. Het is niet wetenschappelijk gezien Hitlers schedel, maar 'officieel gezien'.

Lana is klaar met het invullen van het inlichtingenformulier. Nikolaj verdwijnt als bij toverslag uit mijn blikveld. De diskettebox en de schedel zijn van ons. We brengen ons gezicht vlak boven het plastic

deksel. Een grote sticker, die van het merk van de diskettes, zit in de weg. Dat we ons in bochten wringen om schuin erin te kijken verandert daar niets aan. Met een handgebaar vraag ik of het deksel open mag. De sleutel, de sleutel omdraaien? Mijn gebarentaal werkt. Nikolaj haalt een sleuteltje uit zijn zak en draait het slot open. Daarna gaat hij weer vlak achter ons staan. Maar hij heeft het deksel niet opgetild. Ik herneem dus mijn gebarentaal. Ditmaal maak ik het gebaar van openmaken, van optillen. Ik doe het twee keer, langzaam. Larisa knippert met haar ogen, Nikolaj heeft het begrepen en maakt de box mopperend open. De schedel ligt eindelijk echt voor ons.

Dit moet dus Hitler zijn. Dit stukje bot, krap opgeborgen in een doodgewone diskettebox uit de jaren negentig. Wat een ironie voor de man die een deel van Europa wilde verpletteren en miljoenen mensen op de knieën wilde krijgen! Hitler, die bang was om in een vitrine in Moskou te eindigen, tentoongesteld door zijn Russische

Het stuk schedel dat in het archief van het GARF wordt bewaard
en dat door Moskou aan Hitler wordt toegeschreven.

vijand als een vulgaire trofee. Er is hem niet eens een toneelschikking vergund die zijn belangrijke rol in de hedendaagse geschiedenis waardig is: die van de absolute belichaming van het Kwaad. De Russen hebben hem ver weg in hun archief opgeborgen en behandelen hem, bewust of niet, met evenveel respect als de resten van een hond. En dat je zo moeilijk toestemming krijgt om hem te bekijken, komt niet doordat de Russen bang zijn dat hij dan beschadigd raakt of dat de staat ervan verslechtert, maar doodgewoon door politieke redenen. Niemand mag hem meer onderzoeken en de echtheid ervan in twijfel trekken. Deze schedel is de schedel van Hitler. Geen mitsen of maren meer. In elk geval niet voor de Russen.

Om eerlijk te zijn ben ik een beetje teleurgesteld. Is dit nu het geheimste voorwerp in het Russische archief: een sneu stuk bot in een diskettebox? De gedachte dat het misschien de laatste stoffelijke rest is van een van de grootste politieke monsters die de planeet heeft gekend, voegt een gevoel van afkeer bij deze teleurstelling. Maar ik moet me vermannen. We moeten verder met het onderzoek en niet vergeten waarom we hier zijn: om de onduidelijkheid over Hitlers laatste uren weg te nemen. Laten we daarvoor de juiste vragen stellen. Waar is deze schedel gevonden? Door wie? Wanneer? En vooral, hoe valt te bewijzen dat het echt om Hitler gaat? Dat willen we allemaal weten. En om te beginnen moeten we die schedel analyseren. 'Analyseren?' vraagt Larisa verbaasd, die het gesprek opvangt dat Lana en ik in het Engels voeren. 'Ja, tests... DNA bijvoorbeeld. Een specialist laten komen, een gerechtelijk geneeskundige...' Lana vertaalt ons verzoek nauwkeurig in het Russisch. De directrice luistert beleefd, zonder haar te onderbreken. 'Op die manier zou er geen twijfel meer zijn. Geen enkele. Geen vragen meer over de identiteit van deze schedel. Hitler of niet. Is dat niet belangrijk?' Het zou ook een punt zetten achter de meest waanzinnige geruchten over het einde van de nazitiran. Hitler in Brazilië, Hitler in Japan, op de Zuidpool...

Berlijn, mei 1945

Net als een monster uit een sprookje of een angstaanjagend spook roept Hitler heel wat fantasieën op. Sinds de val van Berlijn, op 2 mei 1945, voert één vraag de boventoon: is hij dood of is hij gevlucht? Volgens de overlevenden van zijn bunker heeft hij zelfmoord gepleegd op 30 april 1945. Daarna is hij verbrand, zodat zijn lijk niet teruggevonden zou worden. En precies die afwezigheid van een lichaam geeft onvermijdelijk aanleiding tot een reeks geruchten dat hij misschien wel in leven is gebleven. Op 8 mei 1945 publiceert de door het Sovjetbewind gelauwerde schrijver Leonid Leonov een hartstochtelijke tekst in de *Pravda*: ‘Wij zullen het tastbare bewijs eisen dat de derderangsstrategie niet in een weerwolf is veranderd. De kindertjes op deze wereld kunnen rustig in hun wiegjes slapen. De Sovjetlegers willen net als hun westerse bondgenoten het “levensechte” lijk van de Führer zien.’¹ De toon is gezet. Zolang dit ultieme, ‘levensechte’ bewijs ontbreekt, zal Hitlers geestverschijning in de hoofden blijven rondspoken. En de getuigenissen die bevestigen dat hij is gezien zullen toenemen.

Onder die verhalen zijn er sommige die op duidelijke feiten berusten. Een ervan lijkt op het scenario van een spionagefilm. Het gaat over de reis van de U-530 — U van *Unterseeboot*. Ondanks de val van het Derde Rijk weigerde die onderzeeër zich over te geven aan de geallieerden en bereikte hij op 10 juli 1945 de Argentijnse kust. Misschien wel met geheime passagiers aan boord.

De gezagvoerder van de U-530 is een heel jonge officier, te jong misschien. Hij heet Otto Wermuth en is nog maar vierentwintig. Deze eenvoudige *Oberleutnant zur See* is op 10 januari 1945 onverwacht tot commandant van deze gevechtsduikboot benoemd. In dat laatste oorlogsjaar heeft de Kriegsmarine, net als de rest van de legers van het Derde Rijk, een groot gebrek aan geharde officiers. Natuurlijk is Otto Wermuth niet echt een beginneling, maar hij heeft geen tijd gehad om zich te bewijzen. Direct na het uitbreken van de

oorlog tegen Polen, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, in september 1939, is hij bij de Kriegsmarine gekomen. Hij is dan negentien jaar en heeft niets van het krijgshaftige voorkomen van de ari-sche soldaat, waar het Duitse regime zo hoog van opgeeft. Otto Wermuth lijkt meer op een keurige student, met zijn langwerpige gezicht, zijn even lange, haast te magere gestalte en zijn bijna kinderlijke blik. Hij wordt al snel ingedeeld bij de ‘U-boot’-divisie van de nazizeemacht. Na zijn opleiding gaat hij in september 1941 op missie als scheepsofficier op de observatiepost. Als hij in januari 1945 kapitein wordt van de U-530, een onderzeeër van de laatste generatie met een enorme actieradius, heeft Wermuth nog nooit het bevel gevoerd. Bij het schip dat hem wordt toevertrouwd, moet hij dat wel. Het is ruim zesenzeventig meter lang en kan zesenvijftig man aan boord hebben. Met zijn torpedo- en mijnenwerpers en zijn kanon op het dek is het een geducht wapen. Maar de jonge gezagvoerder zal niet de tijd krijgen om dat echt te bewijzen.

Als hij in april 1945 op missie voor de Amerikaanse kust is gestuurd, schiet de U-530 ten zuiden van Long Island, vlak bij de baai van New York, negen torpedo’s af op geallieerde schepen. De aanval is een mislukking. Geen van de bommen treft doel. Wermuth hoort dat Duitsland heeft gecapituleerd en krijgt van zijn staf het bevel zich over te geven. Dat weigert hij, en hij besluit naar Argentinië te vluchten. Dat land is dan een militaire dictatuur. Ook al hebben de Argentijnse machthebbers onder druk van de Verenigde Staten Duitsland op 27 maart 1945 de oorlog verklaard, ze blijven een zekere bewondering voor het nazivoorbeeld koesteren. Op 10 juli 1945 komt de U-530, na een reis van twee maanden, vierhonderd kilometer ten zuiden van Buenos Aires aan land, in de stad Mar del Plata. Wermuth geeft zich met schip en bemanning over. Het nieuws verspreidt zich al snel. En daarmee de twijfel of Adolf Hitler en zijn echtgenote Eva Braun in de onderzeeër zaten. Argentinië wordt niet alleen bekoord door het fascisme, het heeft in Patagonië ook een Duitse gemeenschap, verenigd in Beiers ogende dorpjes. Perfecte ingrediënten voor het scenario dat Hitler naar Latijns-Amerika is gevlucht.

Wermuth is nog maar net aan land of hij wordt door zowel de Argentijnse marine als de US Navy verhoord. De Duitse officier wordt ervan verdacht dat hij 's nachts, een paar uur voor zijn capitulatie van 10 juli, in andere stadjes heeft aangelegd. Heeft hij daar gebruik van gemaakt om passagiers of documenten te lozen? Op 14 juli 1945 wordt er door de in Buenos Aires gestationeerde Amerikaanse marineattaché een memo naar Washington gestuurd. Daarin wordt gewag gemaakt van de aankomst van een onderzeeër die twee niet-geïdentificeerde personen aan land zou hebben gezet.

De Argentijnse pers maakt zich ook meester van het avontuur van de U-530 en publiceert het ene na het andere artikel over een wel degelijk in leven zijnde Hitler. In een van die reportages, gedateerd op 18 juli in het tijdschrift *Critica*, wordt beweerd dat de Duitse dictator een toevluchtsoord op de Zuidpool zou hebben gevonden. In een zone waar de temperatuur draaglijk blijft. Om een einde te maken aan die geruchten wordt César Ameghino, de Argentijnse minister van Buitenlandse Zaken, gedwongen officieel in te grijpen. Op de dag dat het artikel wordt gepubliceerd, komt hij met een officiële ontkenning. Hitler is niet door een Duitse onderzeeboot op de Argentijnse kust afgezet.

Toch zal de FBI het Zuid-Amerikaanse spoor ook natrekken. Te meer omdat de beroemde Amerikaanse inlichtingendienst zelf ook verrassende verklaringen ontvangt. Met name die van Robert Dillon, een middelmatige Amerikaanse Hollywoodacteur. Op 14 augustus 1945 zoekt hij contact met de FBI en verklaart dat hij een Argentijn heeft ontmoet die de ontvangst van Hitler in zijn land zou hebben bijgewoond. Weer die onderzeeër! Wat de details betreft gaat Dillon verder. De Führer zou aan land zijn gegaan met twee vrouwen, een arts en een vijftigtal mannen. Ze zouden zich hebben verborgen in de heuvels van de zuidelijke Andes. Hitler zou last hebben van astma en van zweren; hij zou ook zijn snor hebben afgeschoren. Na onderzoek van de Amerikaanse geheime dienst zal Dillons 'scoop' geen vervolg krijgen.

Op de bureaus van de FBI stapelen dit soort verklaringen zich in de loop der jaren op. Ze gaan over Hitler, maar ook over de aanwezigheid van andere nazi's in Brazilië, Chili, Bolivia en natuurlijk

Argentinië. Niet al die geruchten zijn onzin. Er hebben wel degelijk circuits bestaan om criminele nazi's binnen te smokkelen. Een van de bekendste is het Odessanetwerk. Dat zal er jarenlang voor zorgen dat kopstukken uit het Derde Rijk Europa kunnen ontvluchten. Het is ook waar dat Argentinië tal van nazibeulen asiel heeft verleend. Onder de beroemdste zijn Josef Mengele (arts in het concentratiekamp Auschwitz, schuldig aan barbaarse medische experimenten op de gevangenen), Adolf Eichmann (architect en uitvoerder van de 'Endlösung') en Klaus Barbie (hoofd van de Gestapo in Lyon). Maar geen spoor van Adolf Hitler.

Tien jaar na de capitulatie van de nazi's, in juli 1955, besluit de Duitse justitie om eens en voor altijd een punt te zetten achter het Hitlerdossier. De rechtbank van Berchtesgaden, dat Beierse stadje met zeventuizend inwoners, wordt aangewezen om het onderzoek te leiden. Een zuiver symbolische keuze: de Duitse dictator trok zich daar graag terug om rust te vinden. Hij had er zijn persoonlijke residentie laten bouwen, de Berghof. Die provincierechtbank zal dus een juridische uitspraak doen over de toestand van de Führer: dood of levend. Het moment heeft niets aan het toeval te danken. Het valt samen met de terugkeer van nazigevangenen die door de Sovjets werden vastgehouden, kroongetuigen van de laatste uren van de Führerbunker, die tegen luchtaanvallen beschermde schuilkelder waar de dictator zijn laatste dagen doorbracht. Die naasten van Hitler waren door het Rode Leger gevangengenomen en onmiddellijk apart gezet in gevangenissen in de Sovjet-Unie. Hun getuigenissen waren nooit openbaar gemaakt, noch aan de westerse bondgenoten doorgegeven. En al helemaal niet aan de Duitse justitie. Toch stemt Moskou er in 1955 mee in de laatste nazioorlogsmisdadigers die bij hen in de gevangenis zitten vrij te laten. Een politiek gebaar dat voor West-Duitsland een prijs heeft. In ruil daarvoor verplicht het land zich ertoe diplomatieke en economische relaties met de USSR aan te knopen. Zodra deze hoogwaardigheidsbekleders van het Derde Rijk terug zijn, worden ze door de Duitse justitie verhoord. Dankzij hen is het mogelijk te concluderen dat Adolf Hitler en zijn echtgenote, Eva Braun, op 30 april 1945 door zelfmoord om het leven zijn gekomen.

Op 25 oktober 1956 wordt het echtpaar Hitler door de rechtbank van Berchtesgaden officieel dood verklaard.

Vanaf dat moment kan het einde van de baas van het Derde Rijk beschreven worden en een plaats krijgen in de geschiedenisboeken van de hele wereld. Ook de FBI stopt met zijn onderzoeken. Een decennium lang heeft de Amerikaanse inlichtingendienst overal ter wereld onderzoek gedaan. Met een zekere opluchting aanvaardt Washington de waarheid dat Hitler zelfmoord heeft gepleegd in zijn bunker. Toch ontbreekt nog steeds het belangrijkste: het lichaam. Er bestaat in die tijd geen stoffelijk bewijs van zijn dood.

Totdat de schedel opduikt.

Begin 2000. De USSR bestaat al acht jaar niet meer, om precies te zijn sinds het uiteenvallen ervan op 25 december 1991. Een nieuw Rusland probeert op te krabbelen op de ruïnes van een al jaren zieltogend communistisch systeem. Zijn status van wereldmacht is tegelijk met de hamer en de sikkel op zijn vlag verdwenen. De liberale schoktherapie die Jeltsin in razende vaart heeft ingevoerd, heeft het toch al wankel sociale en economische evenwicht van het land verstoord. In de ogen van de wereld is het rode gevaar met zijn buitenproportionele nucleaire arsenaal voorgoed verdwenen. En het nieuwe Rusland maakt niemand meer bang. De Russen voelen zich vernederd.

In 2000 komt er weer hoop van de kant van het Kremlin. Een nieuwe president heeft de teugels overgenomen. Hij is weliswaar jong en een beetje verlegen, maar hij breekt met het Jeltsindecennium door een welkome ernst en ingetogenheid. Hij heet Vladimir Poetin en is nog maar zevenenveertig. Deze luitenant-kolonel van de KGB wil maar één ding: zijn land al zijn glorie teruggeven en het weer in het centrum van het mondiale geopolitieke krachtenspel plaatsen. Om te beginnen zal hij eraan herinneren dat Rusland een militaire grootmacht is. En dat Rusland de oorlog tegen Hitler heeft gewonnen.

Op 27 april 2000, aan de vooravond van de vijftienvijftigste verjaardag van de overwinning op nazi-Duitsland, organiseert Moskou een grote expositie van zijn geheime archieven. De titel laat geen

twijfel bestaan over de bedoelingen van de Russische president: 'Ondergang van het Derde Rijk – De Straf'. Dit is nog nooit gebeurd. In totaal worden er honderdvijfendertig niet eerder vertoonde documenten aan het grote publiek onthuld. Allemaal stukken die de historici van de Tweede Wereldoorlog al een halve eeuw dolgraag willen inzien. Verslagen van de Sovjetinlichtingendiensten die als 'top secret' zijn bestempeld, foto's, voorwerpen... Alles wat de onduidelijkheid over Hitlers laatste momenten in zijn bunker kan wegnemen. Het dagboek van Martin Bormann, de secretaris en vertrouweling van de Führer, ligt er ook. 'Zaterdag 28 april: onze Rijkskanselarij ligt volledig in puin. De wereld hangt nog maar aan een zijden draadje. [...] Zondag 29: vuurstorm boven Berlijn. Hitler en Eva Braun zijn getrouwd.' Foto's van de kinderen van Goebbels, brieven van nazikopstukken, zoals de architect van het regime en de minister van Bewapening Albert Speer: 'Hitler gaat zienderogen achteruit. Hij is één bonk zenuwen geworden en heeft zichzelf helemaal niet meer onder controle.' Maar het hoogtepunt van de expositie ligt ergens anders. In een speciaal zaaltje. In een artikel in het dagblad *Le Monde* wordt het tafereel beschreven: 'Midden in een met rood velours bespannen ruimte troont een verkoold stuk schedel, met een kogelgat, in een vitrine.'²

De expositie is een wereldwijd succes. Alle grote westerse media komen erop af. De Russische autoriteiten zijn in hun opzet geslaagd. Tenminste, bijna. Al snel rijst er twijfel over de echtheid van de schedel. De vragen van de pers brengen de organisatoren in verlegenheid, onder wie de directeur van het Staatsarchief, de befaamde Sergej Mironenko. Diezelfde Mironenko die wij in de lange gangen van het GARF als een schim voorbij zagen lopen. In 2000 maakt de man zich niet klein en loopt hij eerder met opgeheven hoofd. Als een tsaar heerst hij over het Russische archief. De journalisten en historici vleien hem met wodka en steeds sterkere alcoholische drankjes om bij hem in de gratie te komen. En vooral om toestemming te krijgen om dat uit de geheime voorraden opgediepte stuk schedel van dichterbij te bekijken. Als de expositie in volle gang is, brengt het gebrek aan vertrouwen van de westerlingen de trotse Mironenko in een lastig parket. Hoe kan hij bevestigen dat deze

menselijke rest van Hitler afkomstig is? De directeur van het archief hoort deze opmerking steeds opnieuw. Hij kan dan wel antwoorden dat hij geen enkele twijfel over de echtheid ervan heeft, maar hij voelt wel dat daar geen genoeg mee wordt genomen. Zelfs Aleksej Litvin, een van de conservatoren van de expositie van 2000, moet het toegeven: 'Het klopt dat we geen DNA-onderzoek hebben gedaan, maar alle getuigenissen concluderen dat het echt om Hitler gaat.'³ Getuigenissen? Geen onweerlegbare wetenschappelijke onderzoeken? Op dat moment beseft Mironenko het risico om de controle over de situatie te verliezen en weer een polemieck over Hitlers verdwijning op gang te brengen.

In plaats van terug te krabbelen steekt hij zijn nek uit en durft hij verder te gaan. Een nieuw deskundigenonderzoek? Uitgevoerd door buitenlandse wetenschappers? Geen probleem! De directeur van het archief is behoorlijk trots op zichzelf. Behalve dan dat het hem niet meer zal lukken deze doos van Pandora, die hij op een kier heeft gezet, weer dicht te krijgen.

Natuurlijk zullen de Russische autoriteiten die onderzoeken nooit toestaan. Niettemin geeft Mironenko's aanbod hoop en wordt de schedel, met of zonder toestemming, het ultieme Tweede Wereldoorlogmysterie om te doorgronden.

Larisa Rogovaja is lang Mironenko's assistente geweest. Nu gebruikt de kersverse directrice van het GARF dezelfde methoden als haar illustere voorganger. Nooit een frontale confrontatie met journalisten aangaan. Rond de grote, rechthoekige tafel staan we met z'n vieren naar de schedel te kijken. Lana, de twee archivariissen Dina en Nikolaj, en ik, met onze ogen strak op dat bruinige stuk bot gericht. Alleen Larisa zit nog steeds in een grote leunstoel van zwart kunstleer. Ze lijkt bijna geamuseerd als ze ziet dat we zo onder de indruk zijn en zo graag verder willen gaan. Onze wens om de schedel te onderzoeken verwachtte ze. Net zoals zestien jaar geleden, net zoals Mironenko deed, bevestigt ze op haar beurt dat onderzoek van de schedel beslist tot de mogelijkheden behoort. Ze voegt er zelfs aan toe dat ze zo'n onderzoek graag wil. 'Voor ons zou het een mooie kans zijn', beweert ze, met haar eerste glimlach sinds onze

ontmoeting. 'Ja, het zou perfect zijn. We zullen u daarin steunen, u kunt op ons rekenen.' Dina en Nikolaj stemmen er met een uitgestreken gezicht mee in. 'Dat zou ons de mogelijkheid geven de waarheid boven tafel te krijgen. En een einde te maken aan die rampzalige polemiek. De polemiek die een paar jaar geleden is ontketend door die zogenaamde Amerikaanse onderzoeker.'

Larisa's plotselinge grimas kan haar diepe afkeer nauwelijks verhullen. Haar twee medewerkers verstijven alsof iemand een emmer ijswater over hun hoofd heeft gegooid. Met moeite proberen ze niets te laten merken. Vanwaar dat onbehagen? Zinspeelt de directrice van het GARF op het werk van een Amerikaans onderzoeksteam in 2009? De kwestie had destijds veel ophef veroorzaakt. Nick Bellantoni, een professor archeologie aan de universiteit van Connecticut in de Verenigde Staten, beweerde een monster van de schedel te hebben genomen. Dat botmonster was vervolgens onderzocht in het geneticalaboratorium van zijn universiteit. En het resultaat was uitgezonden in een documentaire op een Amerikaanse zender, History Channel. 'De botstructuur lijkt heel fijn', beschreef de Amerikaanse archeoloog. 'Mannelijke botten zijn veel steviger, en de naden tussen de verschillende delen van de schedel komen overeen met die van een mens van onder de veertig.' Bellantoni was bezig het scenario van de Russische autoriteiten onderuit te halen. Met het DNA-onderzoek in de hand beweerde hij bovendien dat de in Moskou bewaarde schedel van een vrouw zou zijn. Hij had niets met Hitler te maken. De twijfel stak de kop weer op. De complottheorieën en de theorieën dat de Führer zou zijn gevlucht, vonden met deze Amerikaanse openbaringen opnieuw weerklank.

Bellantoni's sensationele nieuws werd onmiddellijk in de hele wereldpers overgenomen. Het bericht kwam hierop neer: de Russen hebben jarenlang gelogen! Voor Moskou was de belediging zowel pijnlijk als vernederend. Ook nu nog is het een bittere pil. Temeer omdat de directie van het GARF beweert deze Amerikaanse archeoloog nooit binnen hun muren te hebben gezien. Noch ook maar iets te kunnen vinden over toestemming om een monster te nemen. Dina pakt de presentielijst die Lana heeft ingevuld. Over meerdere kolommen staan een paar namen voor de onze. Het betreft de schaarse

bezoekers die het voorrecht hebben gehad de schedel te zien. In ruim twintig jaar zijn dat er niet meer dan tien. Dina overhandigt ons de lijst als bewijs van hun oprechtheid. 'Alle teams van journalisten en onderzoekers die deze schedel hebben gezien, hebben dit document getekend. Kijk, de naam van die Amerikaan staat er niet bij. Hij is hier niet geweest.' Zijn bezoek aan de burelen van het GARF is vreemd genoeg niet in de registers opgenomen. In tegenstelling tot dat van ons. Nick Bellantoni ontkent die administratieve eigenaardigheid niet. Toen wij hem de vraag per mail stelden, antwoordde hij heel eenvoudig dat 'alle procedures voor mijn werk in het Russische archief door de producenten van de televisiezender History Channel zijn geregeld. Het is dus niet verrassend dat mijn naam niet op die lijst voorkomt. Waarschijnlijk is het geregistreerd onder de naam van History Channel of van de producenten.' Een argument dat de directrice van het archief weerlegt. Om heel duidelijk te zijn heeft ze een officiële brief voor ons opgesteld: 'Ik deel u mede dat het GARF geen overeenkomsten heeft gesloten met een televisiezender, de heer Bellantoni of enig ander om DNA-onderzoek te doen op basis van het stuk schedel van Hitler.' Zou de Amerikaanse archeoloog zonder toestemming hebben gehandeld? Voor de Russische media kan dat niet anders. De kwestie draait uit op een nationaal schandaal. De archeoloog uit Connecticut komt midden in een quasi-ideologische polemiek terecht: het Westen tegen het Oosten, het kapitalistische blok tegen het voormalige communistische blok. Op de Russische staatstelevisie NTV (dicht bij het Russische gezag) wordt in 2010 een hele uitzending aan de 'scoop' van Bellantoni gewijd. In aanwezigheid van vooral Russische historici van de Tweede Wereldoorlog en populaire bekendheden die oud genoeg zijn om de oorlog te hebben meegemaakt, probeert de Amerikaan de gemoederen te sussen. En vooral niet door te gaan voor een archievenplunderaar. Om te beginnen verzekert hij dat hij volstrekt legaal heeft gehandeld. 'We hebben officieel toestemming gekregen van het Russische archief, waarmee we een contract hebben gesloten om ons werk daar te doen.' Een verklaring die door het GARF wordt weerlegd, zoals we al hebben gezien.

Maar laten we de draad van het interview met Nick Bellantoni op de NTV weer oppakken. De presentator stelt hem vragen over de onderzoeken die hij op de schedel heeft uitgevoerd. 'U hebt besloten die werkzaamheden te ondernemen om persoonlijk een paar stukjes van de schedel weg te nemen...'

Bellantoni: 'Nee. Dat hebben we niet gedaan!

[...]

Weet u, het is erg lastig om met verbrande resten te werken. Voor genetici is het een ware nachtmerrie om die te onderzoeken. Het is extreem moeilijk om op grond van dat materiaal kenmerken te vinden die het geslacht bepalen. Niettemin hebben we kunnen vaststellen dat de erin aanwezige chromosomen die van een vrouw zijn. Dus daar kunnen we de conclusie uit trekken dat de schedel die zich bij u bevindt van een vrouw was. Het was misschien Eva Braun, maar dat weten we niet zeker.'

In de studio van de uitzending maakt een van de genodigden, een vrouw van gevorderde leeftijd, zich boos. Ze heet Rimma Markova. Deze actrice, beroemd om haar rollen in Sovjetfilms, belichaamt de nostalgie naar het stalinistische bewind. Al is ze vijftachtig, het ontbreekt haar niet aan temperament: 'Hoe heeft hij die stukken kunnen wegnemen? Hij laat de wereld nu weten dat hij ze heeft gestolen! Hij moet de gevangenis in voor wat hij heeft gedaan.'

Bellantoni: 'Ik ben alleen maar een wetenschapper aan wie gevraagd is die schedel te onderzoeken.'

Rimma Markova: 'Vertelt u ons dan eens wie u die monsters heeft gegeven? Het personeel van het archief, of vertegenwoordigers van uw televisiezender?'

Steeds weer dezelfde vragen. Bellantoni wordt in het nauw gedreven. Zal hij live instorten?

Bellantoni: 'We hebben toestemming gekregen om onderzoek te doen en om monsters te nemen. Dat stond in het contract. Ik wil graag nogmaals benadrukken dat ik als wetenschapper aan dit project heb gewerkt. Als u meer details wilt, stelt u die vraag dan aan de verantwoordelijken van History Channel.'

Zeven jaar zijn voorbijgegaan. Wij hebben op onze beurt aan Nick Bellantoni gevraagd ons uit te leggen hoe hij aan die stukjes schedel was gekomen. Hij antwoordde meteen: 'Ons team had toestemming om een paar kleine stukjes verbrand bot mee te nemen die waren losgekomen van de schedel. We hebben de schedel zelf niet beschadigd of er rechtstreeks monsters van genomen. [...] Ik heb die stukjes niet zelf meegenomen naar de Verenigde Staten. Ze zijn ons ter hand gesteld door de producenten toen we weer op de universiteit kwamen voor de analyses. Ik neem aan dat die stukjes door mensen van de overheid zijn gegeven. Dat kunt u navragen bij History Channel.'

Dat hebben we gedaan.

Joanna Forscher heeft de documentaire van Nick Bellantoni over Hitlers schedel geproduceerd. Haar antwoord op onze vragen was kort en bondig: 'Die vraag is me vaak gesteld, maar helaas kan ik geen details geven over de manier waarop we toegang tot de schedel hebben gehad.' En ze sloot af met een mysterieuze opmerking: 'De omstandigheden van onze toegang kunnen hoe dan ook niet meer worden herhaald.'

Zeven jaar na het bezoek van Bellantoni en het team van History Channel is het mysterie onveranderd groot. En het GARF ernstig getraumatiseerd.

Larisa verbijt zich. Haar woede is niet op ons gericht. Ze werpt Dina en Nikolaj vernietigende blikken toe. Een corruptiezaak? Is er geld gegeven aan een archiefmedewerker om de Amerikaanse onderzoeker even alleen te laten met Stalins 'trofee'? 'We weten niet wat er is gebeurd', zegt de directrice kortaf terwijl ze opstaat. 'Het is zeker dat het allemaal illegaal was, en wij betwisten de resultaten van die onderzoeken.'

Ons gesprek staat op het punt afgebroken te worden. We moeten een manier vinden om het te verlengen, we hebben tijd nodig om de directrice te overtuigen van onze goede bedoelingen. Ook wij willen tests op de schedel uitvoeren. Wie kan ons daar toestemming voor geven? Lana stelt de belangrijkste vraag, de enige die ertoe doet, op het moment dat Larisa het vertrek verlaat. Geen antwoord.

Lana laat zich niet uit het veld slaan en volgt haar de gang in, ze laat niet los. Ze komen nu op het secretariaat, nog een paar meter en de directrice zal haar kantoor hebben bereikt. Het Russische fatsoen zal ons beletten daar ongevraagd naar binnen te gaan. 'Hoe moeten we het aanpakken?' herhaalt Lana zo beleefd mogelijk. 'Gaat het alleen via u? Via het kantoor van de president...?' Geprikkeld draait Larisa zich om. 'Via mij in elk geval niet', begint ze, en ze gaat dan verder: 'Probeer het bij het Onderzoeksbureau! Het gaat om niets meer en niets minder dan een strafrechtelijk onderzoek, op een lijk, een stuk van een lijk. Het departement van Justitie kan dat onderzoek weer openen.' Het grijs van de muren om ons heen heeft me nooit zo deprimerend geleken als op dat moment. De strik sluit zich weer. De Russische bureaucratie, dat afschuwelijke voortbrengsel van zeventig jaar Sovjetregime, wacht ons, klaar om ons te vermalen. 'Ik weet het, het kan maanden duren, maar ik zal jullie verzoek steunen.' Larisa voelt dat we terneergeslagen zijn. Het lijkt haar bijna te spijten. 'Maken jullie je maar geen zorgen', zegt ze ten slotte tegen ons. *Spasibo, spasibo*. Lana bedankt haar en gebaart dat ik hetzelfde moet doen. Opnieuw ontspant het gezicht van de directrice. 'Trouwens, wie zou het onderzoek komen doen? Vind iemand die onbesproken is op wetenschappelijk gebied, en geen Amerikaan. Vooral geen Amerikaan.'

Moskou, oktober 2016

De oorlog in Syrië, het conflict in Oekraïne met de annexatie van de Krim, de mogelijke bemoeienis met de Amerikaanse verkiezingen... Zo veel crises die met Rusland te maken hebben, zo veel redenen die maken dat de regering-Poetin zich van de buitenwereld afsluit en dat ons onderzoek in de nationale archieven nog wat lastiger wordt. 'Het is niet het juiste moment', krijgen we steeds weer te horen bij de verschillende diensten van de Russische monsteroverheid. Volgende maand zullen de omstandigheden beter zijn, na de vakantie, de zomervakantie, daarna de herfstvakantie... Een halfjaar is op die manier voorbijgegaan. Drie keer opnieuw een verblijf in de stad van Ivan de Verschrikkelijke, drie retourtjes Parijs-Moskou, en met welk resultaat? Geen enkel! Larisa heeft haar baan als directrice van het GARF behouden, maar geeft ons geen antwoord meer. Met een handigheid die aan een wonder grenst, zorgt haar secretariaat voor een muur tussen haar en ons. Mijn collega Lana is in dit land opgegroeid in een tijd dat het nog de Sovjet-Unie heette. Zij begrijpt de reactie van de Russische autoriteiten. 'In de ogen van mijn landgenoten wil het Westen ons kwaad doen, wijst het ons af', legt ze me uit. 'Ons onderzoek naar Hitler is niet onschuldig. De kwestie van die schedel is een sterk symbool in Rusland, dat van ons lijden in de Tweede Wereldoorlog, van ons verzet en onze overwinning. Sinds die schedel aan het grote publiek is getoond, wordt de echtheid ervan regelmatig in twijfel getrokken. Daarmee berooft men ons van een stukje van het glorieuze verleden van de Sovjet-Unie.'

Als dat in twijfel trekken ook nog eens het werk is van een Amerikaan, met een Amerikaanse universiteit achter zich, in het kader van een documentaire voor de Amerikaanse televisie, dan kan dat voor de Russen geen toeval zijn. Dat moet wel een poging tot destabilisatie door de vroegere Amerikaanse bondgenoot zijn. Ruim zeventig jaar na mei 1945 blijven Washington en Moskou elkaar dus de uiteindelijke overwinning op Hitler betwisten. En dat maakt elk

onderzoek naar het Hitlerdossier zo gevoelig in Rusland. En vooral zo ingewikkeld.

‘*Human factor.*’ Lana geeft niet op. Als een beschermende mantra, een magische formule, herhaalt ze die twee woorden hardop. ‘In mijn land’, houdt ze vol, ‘moet je niet rationeel handelen, maar je laten leiden door je instinct en inzetten op de zwakke plekken van je onderhandelingspartners.’ De menselijke factor dus. Aangezien onze talloze officiële verzoeken geen succes hebben gehad, gaan we alles inzetten op brutaliteit.

De Cholzoenovastraat, een chique wijk in een bocht van de Moskva. Hoofdkantoor van het GARF, het Staatsarchief van de Russische Federatie.

Doordat we er met regelmatige tussenpozen zijn langsgegaan, heeft het weekrooster van de bewakingsdienst geen geheimen meer voor ons. De dinsdag heeft onze voorkeur. Die dag worden de controles bij de receptie uitgevoerd door een tamelijk sympathieke vrouwelijke soldaat. Heel wat anders dan de strenge, kleingeestige snorremans van de maandag, of de onbenul met de dikke neus van de vrijdag. De bewaakster van dinsdags, klein en altijd vrolijk achter haar bedieningspaneel, deblokkeert het draaihekje en laat ons elke keer zonder problemen binnen. Op deze vochtige dinsdag in het najaar verandert ze haar goede gewoonten niet. Ze vermoedt waarom we zijn gekomen. ‘Nog steeds Hitler, zeker?’ Wie in het GARF weet dat nog niet? ‘Naar welke afdeling gaan jullie dit keer?’ vraagt ze, terwijl ze op haar lijst onze namen controleert. ‘Aha, Dina, jullie gaan naar Dina Nikolajevna Nochotovitsj?! Ik neem aan dat jullie weten waar jullie haar kunnen vinden... Rechtdoor, laatste gebouw achter op de binnenplaats...’ Lana maakt de zin voor haar af: ‘...de middelste deur, vierde verdieping, meteen links.’ Het moet ontspannen klinken. Maar Lana en ik zijn dat niet. Met dit bezoek spelen we hoog spel.

Dina Nochotovitsj was erbij toen we zes maanden eerder met de directrice van het GARF de schedel hebben bekeken. Zij was erbij, samen met een collega, de bleke Nikolaj. Dina is leeftijdloos. De tijd heeft geen vat meer op deze kleine, energieke vrouw. Verbergen de